

Rimvydas Laužikas,
Albinas Kuncevičius,
Ramūnas Šmigelskas

Dubingių mikroregiono tyrimai

Vilniaus universiteto mokslininkų grupė: prof. dr. Albinas Kuncevičius (mokslinio tyrimo grupės vadovas), prof. dr. Rimantas Jančauskas, doc. dr. Rimvydas Laužikas, Renaldas Augustinavičius, Ramūnas Šmigelskas ir Indrė Rutkauskaitė 2011 m. pradėjo įgyvendinti mokslinį projektą *Lietuvos valstybės ištakos Dubingių mikroregiono tyrimų duomenimis* (projekto VP1–3.1–ŠMM–07–K–01–037). Projektas vykdomas pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ VP1.3.1–ŠMM–07–K priemonę „Parama mokslininkų ir kitų tyrėjų mokslinei veiklai (visuotinė dotacija)“, finansuojamas iš Europos Sąjungos fondų lėšų.

Moksliniame projekte numatytas tyrimo tikslas – Dubingių mikroregiono pavyzdžiu išanalizuoti Lietuvos valstybės, kaip politinio teritorinio vieneto, ir lietuvių tautos bei valstybės visuomenės formavimosi procesą I–XV a. archeologijos duomenimis. Svarbu suprasti, kaip keitėsi baltų visuomenė nedidelėje teritorijoje ir tokiu būdu suvokti Lietuvos valstybės susidarymo procesus. Mokslininkų tyrinėjamos laiko juostos pradžioje (III a.) yra pagoniška, gentinė visuomenė, o laiko juostos pabaigoje (XV a.) – Lietuvos krikščioniškos valstybės teritorinis-administracinis vienetas. Akivaizdu, kad per tuos amžius visuomenė patyrė daug pokyčių, kurių svarbiausius galime aptikti tirdami senąsias gyvenimo ir laidojimo vietas.

Igyvendinant šį projektą 2011 m. vasarą archeologiškai tyrinėta Dubingių piliavietėje esančios bažnyčios aplinka. Archeologinių tyrimų metu planuota tirti šventoriaus (kapinių) teritoriją, esančią toliau nuo bažnyčios pamatų, siekiant rasti ankstyviausius šioje vietoje palaidojimus, datuojamus XV a. pradžia (vienalaikius su pirmąja, Vytauto statyta bažnyčia) ar dar ankstyvesnio laikotarpio (XIV a. pabaiga) palaidojimus. Taip pat planuota patikslinti šventoriaus stratigrafią bei ribas.

Tyrimų metu bažnyčios šventoriaus PV dalyje buvo iškasta viena perkasa, kurios bendras plotas 30 m². Perkaso vieta parinkta atsižvelgiant į ankstesnių archeologinių tyrimų (2003–2008 m.) duomenis bei atlikus teritorijos tyrimą termovizoriumi (infraraudonųjų spindulių kamera). Perkasai suteiktas tęstinis numeris 8, atsižvelgiant į ankstesnius archeologinius tyrimus Dubingių buvusiųjų bažnyčių vietoje.

2011 m. tyrimų metu aptikta 11 geriau ar prasčiau išlikusių žmonių palaidojimų ir pavienių žmogaus skeleto dalių iš ne mažiau kaip 39 suardyto kapų. Kadangi praktiškai nė viename kape nerasta įkapių (tik keliuose kapuose buvo viny, karsto apkaustai ir nedideli lipdytos apžiestos keramikos fragmentai), palaidojimų datavimas yra problemiškas. Atsižvelgiant į kapų orientaciją, kuri yra lygiagreti su bažnyčios išilgine ašimi, ir stratigrafią galima teigti, kad palaidojimai yra priskirtini XVI a. viduryje Mikalojaus Radvilos Rudojo statytos II bažnyčios laikotarpiui (XVI a. II pusė – XVII a. pradžia), nes XVII a. pradžioje statant mūrinę bažnyčią suformuotas kultūrinis sluoksnis laidojimo metu nėra perkastas.

Archeologinių tyrimų metu aptikta per 50 pavienių radinių. Iš jų išsiskiria iš kalkakmenio pagaminta liejimo forma (1 pav.), skirta greičiausiai vieno vėrinio gamybai, kurio

sudėtinės dalys yra kryžius su užkryžiuotais galais bei pakabukai. Panašios formos kryžiai, E. Svetiko duomenimis, žinomi iš Vokiečių ordino ir Livonijos žemių. Lietuvoje jie rasti Kriveikiškio ir Obelių kapinynuose ir datuojami XIV a. pabaiga – XV a. I puse. Panašūs kryžiai žinomi visoje krikščioniškoje Europoje, kur, pvz., Jungtinėje Karalystėje jie datuojami laikotarpiu tarp 1300 ir 1400 m., Baltarusijoje – XIV–XV a. Stiliistiškai panašūs į Dubingių formoje galimus išlieti vėriniai buvo rasti Kernavės bažnyčios šventoriuje, jie datuojami XIV a. pabaiga – XV a. pirmu ketvirčiu. Taigi šią liejimo formą galime neabejotinai sieti su pirmąja Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto funduota Dubingių bažnyčia. Kitas moksliniu požiūriu įdomus radinys yra knygos sąsaga (2 pav.). Ji rasta čerpių nuolaužų sluoksnyje už bažnyčios šventoriaus tvoros, sluoksnyje, vėlyvesniame nei XVII a. pradžios bažnyčios statybos. Galime manyti, kad po 1734 m. bažnyčios gaisro tvarkytas pastato vidus, visas griuvenas ir laužą verčiant už šventoriaus tvoros. Analogiška knygos sąsaga rasta Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų aplinkoje ir datuojama XV–XVI a. Į šį sluoksnį greta knygos sąsagos pakliuvo Radvilų heraldinio erelio kojos piršto fragmentas, geležinių sagtelių ir pasagos fragmentai, švininiai langų rėmeliai su stiklu, langų stiklo, marmuro gabaliukai, stogo kraigo puošybos fragmentai.

Tiriant Dubingių buvusiųjų bažnyčių vietą termovizoriumi, kalvelės pakraštyje buvo nustatyta juostos pavidalo anomalija – buvusios šventoriaus tvoros vieta. Šventoriaus kontūras iš esmės atitinka dabar aplink bažnyčios pamatus augančių medžių eilę. Perkasoje 8 aptikti šventoriaus tvoros fragmentai. Šventoriaus tvora buvo mūrinė, su pilioriais ir aklinomis arkomis, tinkuota, kiek vėliau nei mū-

0 5 cm

1 pav. Liejimo forma, XV a. pradžia. R. Šmigelsko nuotr.

Fig. 1. The casting mould, early 15th century.

0 3 cm

2 pav. Knygos sąsaga, XVI a. I pusė. R. Laužiko nuotr.

Fig. 2. The book fitting, first half of 16th century.

rinė renesansine bažnyčia – apie 1630–1640 m. Čia kaip ir bažnyčioje panaudotos dviejų formatų (daugiau gotikinės ir daugiau renesansinės) plytos, kurių matmenys yra 15–17x28–31x8,5–9,5 cm bei 13–14x26–27x7–8 cm. Šventoriaus tvoros pamatai mūryti iš neskaldytų riedulių ir plytų. Tvoros pamatų storis 0,9–1 m, tvoros storis ties pilioriumi buvęs apie 60 cm, arkos viduje – apie 30 cm.

Tyrimų metu pavyko nustatyti Dubingių buvusiųjų bažnyčių šventoriaus stratigrafiją. Ankstyviausias, iškart virš šviesaus priemolio žemio yra intensyvus juodos žemės sluoksnis be jokių radinių, kuris perkasos P dalyje (ties šventoriaus tvora) prasideda 2,7 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 168,84 m) ir kyla aukštyn Š kryptimi (artėjant bažnyčios pamatų link). Perkasos Š pusėje šis sluoksnis prasideda 1,9 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 169,55 m). Šis sluoksnis yra ankstyvesnis už visus palaidojimus ir bažnyčias. Jis datuotinas XV a. pradžia ir sietinas su

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto vykdytomis statybomis piliavietėje. Hipotetiškai galime spėti, kad sluoksnis susidarė prieš statybas išdeginus mišką piliavietės teritorijoje. Juodos žemės sluoksnio storis yra 20–30 cm. Virš šio sluoksnio eina rusvai pilkos permaišytos žemės sluoksnis, susidaręs pirmųjų bažnyčių laikotarpiu, tarp 1420–1430 m. (pirmosios bažnyčios pastatymo) ir XVII a. pradžios (mūrinės bažnyčios statybos). Šiame sluoksnyje aptikti visi palaidojimai. Centrinėje perkastos dalyje sluoksnis storiausias, iki 1 m (tarp H_{abs} 169,09–171,8 m). P kryptimi šis sluoksnis plonėja iki vos 30 cm storio ir ženkliai žemėja (ties šventoriaus tvora sluoksnis yra tarp H_{abs} 169,09–169,34 m), kas leidžia teigti, jog XVII a. I pusėje šventoriaus tvora buvo statoma pašlaitėje. Šis sluoksnis taip pat parodo šventoriaus žemės paviršiaus lygį prieš mūrinės bažnyčios statybas XVII a. pradžioje. Virš jo sluoksnio visame perkastos plote randamas 30–80 cm storio rudos spalvos molio sluoksnis. Molis buvo iškastas iš mūrinės renesansinės bažnyčios pamatų duobių ir paskleistas šventoriuje XVII a. pradžioje. Sluoksnio viršus P dalyje yra vos 30 cm nuo dabartinio žemės paviršiaus, ties H_{abs} 171,15 m. Kaip ir kiti sluoksniai jis žemėja Š kryptimi (šventoriaus tvoros link), kur jo viršus yra 1,65 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 169,89 m). Perkastos Š dalyje, ties šventoriaus tvora susiformavęs dar vienas tvoros statybos laikotarpio sluoksnis, kuriame vyrauja molis su trupintų plytų ir skiedinio priemaišomis. Šis sluoksnis buvo skirtas ir šventoriaus reljefui išlyginti. Nors, kaip minėta, šventoriaus tvora buvo statoma pašlaitėje, tačiau panaudojant iš bažnyčios ir tvoros pamatų iškastą gruntą, šventoriaus paviršius buvo paaukštintas (lyginant su XVI a. lygiu maždaug 0,5–1,2 m) ir išlygintas ties H_{abs} 170,94 m

lygiu. Virš šio sluoksnio iki pat žemės paviršiaus (perkastos Š dalyje H_{abs} 171,45 m, P – H_{abs} 171,54 m) yra griuvenų sluoksnis, susidaręs po 1734 m. bažnyčios gaisro.

Igyvendinant mokslinių tyrimų projektą *Lietuvos valstybės ištakos Dubingių mikroregiono tyrimų duomenimis*, 2011 m. dar buvo atliktas visos Jutonių pilkapyno teritorijos 3D skenavimas. 2012 m. analogiškai skenuoti Jonėnų ir Baluošos piliakalniai. Kad būtų galima nagrinėti šių objektų net ir smulkius reljefinius ypatumus, siekta sudaryti ne tik jų topografinius planus, bet ir jų žemės paviršiaus modelius. Darbus atliko UAB „Terra modus“. Darbai vykdyti dviem etapais: lauko matavimai (duomenų rinkimas) ir kompiuterinis surinktos informacijos apdorojimas. Lauko matavimai buvo atliekami naudojant 3D lazerinį skanerį *Riegl LMS-z420i*. Naudojant *riScanPro* programą buvo atskirti žemės paviršiaus taškai nuo kitų pamatuotų taškų. *AutoCAD MAP* programoje iš atskirų žemės paviršiaus taškų sugeneruotas žemės paviršiaus modelis, kuris panaudotas visos teritorijos horizontalių generavimui; rastrinio šlaitų (skirtingo nuolydžio šlaitai vaizduojami skirtingomis spalvomis) modelio sudarymui ir rastrinio aukščių (skirtingos aukščių reikšmės atvaizduojamos skirtingomis spalvomis) modelio sudarymui.

The Investigation of the Dubingiai Microregion

In 2011, a group of Vilnius University scientists lead by Prof. Albinas Kuncevičius started implementing *The Origins of the Lithuanian State Based on the Investigation of the Dubingiai Microregion* research project by excavating 30 m² at the Dubingiai Castle site (Molėtai District Municipality). 11 intact and 39 destroyed burials from the late 16th – early

17th century were discovered. Among the finds, an early 15th-century casting mould (Fig. 1), a book fitting from the first half of 16th century (Fig. 2), and a window frame with glass from the early 18th-century Renaissance church should be mentioned. The contours of the previous churchyard fence were determined using an infrared camera. During the excavation it was ascertained that this masonry fence (brick dimensions: 15–17 x 28–31 x 8.5–9.5 cm and 13–14 x 26–27 x 7–8 cm) had pillars and narrow arches, was covered with stucco, and was erected at the same time as the masonry Renaissance church circa the 1620s. Boulders and bricks were used for the church's foundation, which was 0.9–1 m thick. The fence foundation was roughly 60 cm thick near the pillars and about 30 cm thick inside the arches. The stratigraphy of the previous Dubingiai church site was also determined in 2011 and a 3D scan made of Jutoniai (Dubingiai) barrow.

Birutė Lisauskaitė

Telšių Švč. Marijos ėmimo į dangų bažnyčios šventorius

2011 m. rudenį buvo atlikti žvalgomieji ir detalieji tyrimai Telšių senojo miesto vietoje (UK 16426), kalvoje tarp Luokės ir Šviesos gatvių. Telšių senamiesčio R pusėje esančios kalvos, vadinamos Vilniaus kalneliu, viršuje dabar stovi Telšių Švč. Marijos ėmimo į dangų bažnyčia (UK 4126), kitaip vadinama Mažąja bažnyčia, kurią 1536 m. fundavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovas Žygimantas Senasis. Pastatyti bažnyčiai, jos klebonui ir mokyklai buvo skirta žemė. Žemaičių seniūnas Jeronimas Chodkevičius 1547 m. davė jai

6 žmonių tarnybą bei skyrė 3 smukles. Neabejotinai nuo to laiko šalia bažnyčios buvusios kapinės. 1612 m. Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Zigmantas III Vaza išplėtė parapinės bažnyčios fundaciją, priskyręs Eigirdžių kaimą, o Telšių mieste – 3 miestelėnus ir 3 valakus miško. Mokyklai ir špitolei statyti atidavė didžiojo kunigaikščio dvaro žemę, nes dvaro sodyba jau buvo iškelta už Durbino upelio.

XVII a. II pusėje kilo daug ginčų tarp Telšių parapijos ir Telšių dvaro laikytojos, Piarnu vaivadienės Kotrynos Denhoff bei vėliau Telšių seniūno Gerharo Denhoffo. Dėl to Telšių parapinės bažnyčios klebonas bažnyčia mažai rūpinosi, ji nuskurdo ir buvo mažai remontuojama. Tačiau dar net ir XVIII a. pabaigos bažnyčiai vis dar priklausė jai kažkada duotos žemės ir jos nebuvo užstatomos. Tik klebonijos daržų teritorijoje, bažnyčios ŠR pusėje atsirado klebono ūkis su statiniais.

1814 m. dėl blogos medinės bažnyčios būklės Rusijos imperijos valdininkai ją uždarė. Varnių seminarija 1815 m. pastatė laikiną bažnyčią. Žemaičių vyskupas, norėdamas priversti valdžią pastatyti naują bažnyčią, išklė netgi teismo ieškinį. Bylinėtasi nuo 1811 iki 1844 m. Kol buvo bylinėjamasi, Telšių policijos įsakymu 1828 m. nugriauta senoji apgriuvusi parapijos bažnyčia. 1836 m. buvo nugriauta ir laikina bažnyčia. Tuo metu 1840 m. buvo įkurta Telšių stačiatikių parapija. Numalšinus 1863 m. sukilimą, Vilniaus generalgubernatoriaus N. Muravjovo iniciatyva 1864–1867 m. kalvoje pagal architekto Tomo Tyšeckio projektą buvo pastatyta mūrinė vienbokštė Telšių Šv. Nikolajaus vardo cerkvė, turinti neogotikos, neobaroko ir neobizantinio stiliaus bruožų.

1918 m. susikūrus nepriklausomai Lietuvos Respublikai, buvo grąžinamas nusavintas